

Robert Matijašić, *Uvod u latinsku epigrafiju*, Filozofski fakultet Pula, Pula, 2002., 255 str.

Objavlivanjem priručnika koji je prvenstveno namijenjen podučavanju studenata, profesor Matijašić s Filozofskog fakulteta u Puli uspio je na jednome mjestu sakupiti sve podatke relevantne za razumijevanje latinske epigrafije. Budući da u nas do sada nije bilo udžbenika koji bi mogao zadovoljiti potrebe nastave iz ove pomoćne povijesne znanosti, knjiga profesora Matijašića zasigurno će mnogim studentima, ali i stručnjacima te širem krugu čitatelja, uvelike pomoći u razumijevanju problematike latinske epigrafije.

U uvodnom se dijelu knjige susrećemo s kratkim opisom najvažnijih pomoćnih povijesnih znanosti, među kojima je najveći dio posvećen objašnjenju pojma *epigrafija* i *latinska epigrafija*. Budući da ta povijesna disciplina proučava natpise urezane na tvrdim materijalima poput kamena, kovine i keramike, autor objašnjava i sam proces obrade i pripreme tih materijala za urezivanje natpisa te postupak i alate kojima su se klesari pri tome služili.

Iduća dva poglavlja ukratko objašnjavaju povijest razvoja pisma, pojavu latinskog pisma, početke i razvitak latinskog jezika. Na tomu mjestu autor daje detaljne primjere najstarijih latinskih natpisa, a to su *Fibula Praenestina*, *Lapis Niger*, *Carmen Arvale* i nadgrobni natpisi koji svjedoče o uporabi grčkih riječi u latinskom, o ortografskim promjenama te brojnim osobitostima u deklinaciji i konjugaciji latinskog jezika. Osim toga, na jednostavan način predočava razlike između tradicionalnoga i klasičnog načina izgovora u latinskom jeziku, a dotiče se i paleografije, navodeći osnovnu podjelu latinskog pisma iz rimskog vremena; pri tome je najveća pozornost usmjerena analizi epigrafskog pisma, korištenog za pisanje po tvrdim materijalima.

Idućih nekoliko poglavlja govori općenito o povijesti epigrafije i o širenju interesa europskih humanista za čitanje natpisa na naše krajeve. U okviru hrvatske epigrafije tu se posebno ističe djelo znamenitog povjesničara Ivana Lučića koji je u 17. stoljeću, među ostalim, izdao i djelo *Inscriptiones Dalmaticae*. Djelo uključuje ispravke već prije objavljenih natpisa i podatke iz rukopisa drugih starih dalmatinskih sakupljača. Zasluge za doprinos epigrafiji daju se i brojnim Lučićevim prethodnicima – Marku Maruliću, Dinku Papaliću i Frani Natali.

U ovom dijelu knjige Matijašić također govori o temeljima antičke latinske epigrafije te analizira vrste i značajke latinskih natpisa. Time su ukratko obuhvaćena područja koja svakom čitatelju pružaju osnovni uvid u pravilno čitanje i tumačenje natpisa u kamenu i drugim sličnim materijalima. Daljnje istraživanje usmjereno je na rimski sustav imena čije je poznavanje od velike važnosti za tumačenje sadržaja pojedinog natpisa. Budući da se rimski model imena sve do kasne antike sačuvao u tzv. troimenom imenskom modelu, autor na brojnim primjerima pokazuje kako rimsko ime raščlaniti na *praenomen*, *nomen gentile* i *cognomen* te što su pojedini dijelovi imena označivali. Osim toga, posebno su objašnjeni i pojedini dijelovi imenskog sklopa poput patronimika, oznake plemenske pripadnosti, podrijetla zatim imenski model žena, robova i oslobođenika koji su također nađeni na natpisima.

U idućim poglavljima autor detaljno analizira pojedine skupine epigrafskih spomenika podijeljenih na nadgrobne, posvetne, vojničke i počasne natpise te natpise na građevinama i natpise pravne naravi. Nadgrobni natpisi obuhvaćaju najveću skupinu epigrafskih spomenika, a njihove su osnovne značajke detaljno objašnjene nizom originalnih primjera. Od velike su važnosti i objašnjenja brojnih kratica uobičajenih za tu vrstu epigrafskih natpisa. Kratice su se ponajviše koristile za označivanje osobnih imena, podataka o naručitelju grobnice, o starosti pokojnika, a njima su se na nadgrobnim spomenicima često bilježile i početne formule, imprekacije, prokletstva pa čak i kazne koje je trebalo isplatiti državnoj blagajni.

Zasebnu vrstu natpisa na latinskom jeziku čine posvete božanstvima u obliku ispunjenja zavjeta. Radi lakšeg razumijevanja potrebe za stvaranjem takve vrste pisanih spomenika, autor ukratko objašnjava bitnije značajke rimske religije i utjecaje pod kojima se ona razvijala. Posebna je pozornost posvećena specifičnim kraticama pa tako nalazimo objašnjenja za glagole i dvosložne izričaje kojima se označava čin darovanja i posvete, zatim varijante karakterističnog izričaja *votum solvit, fieri iussit* ili pak *poni iussit*. Spominju se i brojne podvrste posvetnih natpisa poput onih vezanih uz mitrički kult, domorodačke kultove iz zapadne i srednje Europe i naposljetku tzv. *tabellae defixionum*, posebna skupina ritualnih natpisa verbalnog proklinjanja.

Iako ne čine sasvim zasebnu skupinu, osim po tome što se u njima spominju vojnici, u knjizi su posebno izdvojeni i vojnički natpisi. Primjeri za tu skupinu pisanih spomenika također pripadaju nadgrobnim, zavjetnim i počasnim natpisima pa na njima nalazimo sva obilježja karakteristična za te epigrafske spomenike. Ipak, navedene su i mnoge osobitosti vojničkih natpisa, poput brojeva vojne jedinice kojoj je ratnik pripadao, termina za niz vojničkih dužnosti, posebne datacije, ratna odličja, kratice za ratne brodove i sl.

Počasni natpisi na postoljima kipova još su jedna vrsta epigrafskih spomenika. Takvi su natpisi osobito zanimljivi jer donose ime osobe kojoj je spomenik podignut, podrobnije podatke o njezinoj karijeri te tko je spomenik podigao, na koji način, uz koji trošak i kojim novcem. Autor u knjizi, uz brojne primjere, osobitu pozornost usmjeruje slijedu časti (*cursus honorum*) i carskoj titulaturi, koji su od presudne važnosti za razumijevanje sadržaja počasnih natpisa. Kao posebna zanimljivost, u ovom se poglavlju navode i primjeri natpisa u kojima je primijenjen postupak *damnatio memoriae* (*osuda uspomene*) kojim su novi vladari nastojali izbrisati spomen na svojega prethodnika.

Posljednja dva poglavlja knjige govore o natpisima na građevinama i o epigrafskim spomenicima pravne naravi. Prva skupina obuhvaća natpise na građevini koju je netko podigao svojim novcem i cestovne natpise (miljokaze), a autor objašnjava i osnovne razlike između počasnih i građevinskih natpisa. Navedeni su i poznatiji primjeri, poput natpisa s rimskog Panteona i nekoliko natpisa iz Zadra, Pule i s Raba. Opisane su i karakteristike zakonskih spomenika kojima se objavljuju pravni akti privatnih osoba te javnih i državnih tijela. Autor tu upozorava na bitno manji broj inače uobičajenih kratica, a navodi i još neke grupe spomenika pravne naravi poput vojničkih diploma (*diplomata militaria*), kalendara, natpise na predmetima svakidašnje uporabe (*instrumentum domesticum*) i grafite.

U knjizi prof. Matijašića za svaku pojedinu skupinu natpisa navedeni su detaljni crteži i prijepisi poznatijih i osobitijih natpisa što će zasigurno svakom čitatelju, pa i laiku, pružiti dovoljno podataka za razumijevanje osnova te pomoćne povijesne znanosti. Od velike su koristi i popisi epigrafskih kratica, rimskih dužnosnika, kraljeva i careva Istočnog i Zapadnog Rimskog Carstva te tablica rimskog kalendara, kao dodatak na kraju knjige.

To duго očekivano djelo sustavno i na lako razumljiv način svakom čitatelju otvara pogled na epigrafiju i druge srodne povijesne znanosti pa je samim tim vrijedan priručnik koji će zasigurno naći istaknuto mjesto u sveučilišnoj nastavi.

Iva Kurelac